

KS. FRANCISZEK WOLNIK

KALENDARZ NYSKICH BOŻOGROBCÓW WEDŁUG XIV-WIECZNEGO LIBER ORDINARIUS

1. Liber Ordinarius z klasztoru bożogrobców w Nysie

Wśród przechowanych do czasów nam współczesnych w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu¹ ksiąg liturgicznych pochodzących z klasztoru nyskich bożogrobców jest kodeks dotychczas prawie niezauważony przez badaczy², niezbadany³, a dla poznania liturgii przedtrydenckiej bardzo cenny — rękopis BUWr I Q 175⁴.

Księga ta pochodzi z pierwszej połowy XIV wieku⁵, zawiera 133 pergaminowe karty o wymiarach 25 x 16,5 cm (karty: 81v—82v i 131v—132v

¹ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu — dalej: BUWr.

² Z. Pęcowski wśród zachowanych zabytków liturgii bożogrobców polskich wylicza jedynie trzy nyskie rękopisy: BUWr I F 352; BUWr I F 386; BUWr I Q 222, por. tenże, *Bożogrobcy*, w: EK (1976) II, 881.

³ Rękopis ten wykorzystał jedynie J. Lewański w pracach o dramacie liturgicznym: *Dramat liturgiczny*, w: *Średniowieczne gatunki dramatyczno-liturgiczne*, Wrocław 1966, zeszyt 1, 34; *Dramat i dramatyizacje w średniowieczu polskim*, w: „Musica mediaevi”, I, Kraków 1965, 128—129.

⁴ BUWr I Q 175 — dalej: LO.

⁵ Na ten okres powstania wskazują: brak święta Nawiedzenia N.M.P. (od 1389 r.), święto św. Tomasza z Akwinu dopisane po kanonizacji (1323 r.), brak święta świętego Józefa (w liturgii rzymskiej święto to wprowadzono od 1479 roku, do śląskich kalendarzy święto to weszło wcześniej, za biskupa Przecława z Pogorzeli (1342 — 1376), por. A. Schöenfelder, *Geschichte des Festes Inventio pueri Jesu in Deutschland*, *Histor. Jahrb.*, 26 (1905), 567—574), por. Katalog Goebera; W. Schenk, *W jaki sposób można ustalić czas powstania oraz miejsce pochodzenia i używania śląskich rękopisów liturgicznych*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 21 (1970), 33—54.

pozostają puste). Kodeks oprawiony jest w deski pokryte ciemnobrązową skórą, ozdobiony jest ornamentem liniowym ślepo tłoczonym, okucia metalowe, pozostały ślady po klamrach. Nyską proveniencję potwierdza napis na przedniej wyklejce: „Conventus Cruciferorum cum duplici rubea Cruce Nissensis”⁶.

Rękopis zawiera: kalendarz (k. 1r—6v), proprium de tempore rozpoczynające się od święta dedykacji kościoła (k. 7r), proprium de sanctis (k. 83r—129r) i commune sanctorum (k. 129v—131r) zawierające wspólne oficja: o jednej świętej, o jednym wyznawcy biskupie, o jednym wyznawcy, o wielu wyznawcach, o jednej dziewicy. Treść księgi wskazuje, że kodeks ten to powszechnie stosowany w liturgii przedtrydenckiej „Liber Ordinarius”⁷.

Księgi tego rodzaju: nie były używane podczas sprawowania liturgii, ale służyły do jej przygotowania; podawały przede wszystkim szczegółowe informacje dotyczące odprawiania liturgii godzin i mszy św.; zawierały również inne wskazówki do sprawowania różnych nabożeństw w ciągu roku; treść księgi uwzględnia zwykle układ roku liturgicznego; księga podawała nie tylko rubryki, ale również incipity tekstów liturgicznych wykonywanych w czasie sprawowania liturgii; dobór tekstów zawartych w księdze ukazuje specyfikę danej katedry, kolegiaty lub klasztoru⁸. Liturgia sprawowana zgodnie z przepisami zawartymi w Liber Ordinarius w katedrze była wzorem dla innych kościołów w diecezji. Podobne prawo zapewne obowiązywało w zakonach: sposób celebrowania liturgii i zwyczaje obowiązujące w klasztorze macierzystym były wzorem dla pozostałych klasztorów. Dlatego w interesującym nas kodeksie zauważyć można wpływ liturgii jerozolimskiej: udział w liturgii patriarchy⁹, możliwość konsekracji krzyżma podczas mszy świętej w Wielki Czwartek¹⁰, wspomnienie Góry Kalwarii¹¹.

⁶ O konwencie bożogrobców (zakonników podwójnego krzyża, Fratres Cruciferi Domini Sepulchri Hierosolymitani, Canonici Regulares Custodes Sanctissimi Sepulchri Hierosolymitani) w Nysie zob. W. H e r r m a n n, *Zur Geschichte der Neiser Kreuzherren vom Orden der regulierten Chorherren und Wächter des Heiligen Grabes zu Jerusalem mit dem doppelten roten Kreuz*, Breslau 1938.

⁷ W literaturze brak jednolitej terminologii określającej tę księgę. Jako synonimów używa się określeń: „Agenda”, „Agendarum liber”, „Ordo”, „Ordo divini officii”, „Liber Ordinarius”, „Ordines”, „Ordinarium”, „Rubrica”, „Rituale”. Współcześnie jednak prawie powszechnie w literaturze przedmiotu przyjmuje się określenie „Liber Ordinarius”. por. E. F o l e y, *The „Libri ordinarii”: An introduction*, *Ephemerides Liturgicae* 102 (1988), 129—137; F. K o h l s c h e i n, *Der Paderborner Liber Ordinarius von 1324*, Paderborn 1971, 7; H. S o b e c z k o, *Liturgia katedry wrocławskiej według przedtrydenckiego Liber Ordinarius z 1563 roku*, Opole 1993, 31; F. W o l n i k, *Liturgia godzin w diecezji wrocławskiej w XV wieku*, Opole 1994, 7.

⁸ H. S o b e c z k o, *Liturgia katedry wrocławskiej*, 31.

⁹ Por. np. LO, 41v, 43v, 44r, 45r.

¹⁰ „Si crisma consecranda est dicitur ad introitum „Gloria Patri” LO, 40v.

¹¹ „Tunc patriarcha cum ministris (...) veniant in montem Calvarie, ubi missa est hodie celebranda” LO, 43v.

Z drugiej zaś strony widoczny jest wpływ liturgii śląskiej: obecność w kalendarzu i wysoka ranga świąt śląskich — św. Jana Chrzciciela, św. Jadwigi.

2. Ryty i stopnie świąt u bożogrobców w XIV wieku według nyskiego Liber Ordinarius

Sposób sprawowania liturgii w okresie przedtrydenckim zależny był od tak zwanego rytu, „dignitas”, jakim kalendarze oznaczały poszczególne święta¹². Klasyfikacja świąt według stopni, znana od XI wieku, rozpowszechniona została w XIII wieku przez zakony franciszkańskie¹³. W XIV i XV wieku każda diecezja i każdy zakon posiadały własne, ustalone hierarchie świąt¹⁴.

Liber Ordinarius nyskich bożogrobców stosuje następującą klasyfikację świąt: duplex, semiduplex, IX lectionum, III lectionum, memoria.

W najwyższym rycie duplex należało sprawować liturgię w następujące dni: Obrzezanie Jezusa, Epifania, Oczyszczenie N.M.P., Zwiastowanie N.M.P., Znalezienie Krzyża Świętego, Wielki Czwartek, Wielki Piątek, Wielka Sobota, Zmartwychwstanie Pańskie, św.św. Wita, Modesta i Krescencji, Narodzenie św. Jana Chrzciciela, św.św. Piotra i Pawła, Wniebowzięcie N.M.P., Narodzenie N.M.P., Podwyższenie Krzyża Świętego, św. Wacława, Michała Archanioła, św. Jadwigi, Wszystkich Świętych, Niepokalane Poczęcie N.M.P., Boże Narodzenie, św. Szczepana, św. Jana ewangelisty.

W stopniu semiduplex należało sprawować oficjum divinum i mszę św. w następujące dni: św. Agnieszki, Nawrócenie św. Pawła, św. Ignacego, św. Błażeja, św. Doroty, Katedry św. Piotra, św. Macieja apostoła, Translacja św. Wacława, św. Grzegorza, św. Ambrożego, św. Wojciecha, św. Marka

¹² W. S c h e n k, *Kult liturgiczny świętego Stanisława biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych*, Lublin 1959, 36.

¹³ H. K e l l n e r, *Heortologie oder die geschichtliche Entwicklung des Kirchenjahres und der Heiligenfeste von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Freiburg 1911, 11.

¹⁴ Najczęściej używane stopnie świąt wylicza H. G r o t e f e n d, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, t. I, Hanover 1891, 60:

I. Totum duplex, duplex majus, triplex, festum principale, summum festum, solemne festum.

II. Duplex, duplex minus, celebre, bini, medium festum.

III. Semiduplex, simplex, plenum officium, duplex inferius, IX lectiones (w zakonach XII lectiones).

IV Trium lectionum, compulsatio, missa.

V Commemoratio, collecta, antiphona, oratio, memoria, suffragium, breves laudes.

Stopnie świąt różniły się nawet w ramach jednej diecezji. Przykładem może być diecezja wrocławska w XV wieku, por. F. W o l n i k, *Liturgia godzin w diecezji wrocławskiej w XV wieku*, 65.

ewangelisty, św. św. Filipa i Jakuba apostołów, Jana za murami, św. Stanisława biskupa, Dziesięciu tysięcy męczenników, św. Małgorzaty, Rozesłanie Apostołów, św. Marii Magdaleny, św. Jakuba apostoła, św. Anny, św. Piotra w okowach, Matki Boskiej Śnieżnej, Przemienienie Pańskie, św. Wawrzyńca, oktawę Wniebowzięcia N.M.P., św. Bartłomieja apostoła, św. Augustyna, Ścięcie św. Jana Chrzciciela, Męczeństwo św. Ludmiły, św. Mateusza apostoła, św. Jeromiana, św. Florencjusza i jego towarzyszy, św. Łukasza, Jedenastu tysięcy dziewic, św. św. Szymona i Judy apostołów, Translację św. Ludmiły, św. Marcina, Pięciu Braci, św. Elżbiety, św. Katarzyny, św. Andrzeja apostoła, św. Barbary, św. Mikołaja, św. Tomasza apostoła, Niewinnych Młodzianków.

Ryt IX lectionum kalendarz zawarty w Liber Ordinarius nyskich bożogrobców przypisuje następującym świętom: oktawa świętego Szczepana, oktawa świętego Jana, oktawa Niewinnych Młodzianków, oktawa Epifanii, św. Antoniego, św. św. Fabiana i Sebastiana, św. Wincentego, diakona, św. Agaty, św. Symeona biskupa i męczennika, św. Tomasza z Akwinu, Czterdziestu męczenników, św. Aleksandra biskupa i męczennika, św. Benedykta, św. Jerzego, św. Zygmunta, św. Kwiriaka biskupa i męczennika, św. Wincentego męczennika, św. Barnaby apostoła, oktawa św. św. Wita, Modesta i Krescencji, Wspomnienie św. Pawła, oktawa św. Jana Chrzciciela, św. Prokopa opata, oktawa św. św. Piotra i Pawła, św. Alexego, św. Panthaleona, męczennika, Znalezienie św. Szczepana, Translacja św. Jadwigi, Translacja św. Wojciecha, św. Egidiusza, oktawa św. Augustyna, oktawa Narodzenia N.M.P., św. Maurycego, Poczęcie św. Jana Chrzciciela, św. św. Kosmy i Damiana, oktawa św. Wacława, św. Abrahama, Izaaka i Jakuba, patriarchów, św. Dionizego i jego towarzyszy, św. Galla opata, św. Marka biskupa i męczennika, Dzień Zaduszny, św. Leonarda, oktawa św. Marcina, św. Cecylii, św. Klemensa, papieża, św. Salby, opata, św. Łucji, św. Łazarza, św. Tomasza Kantuaryjskiego, św. Sylwestra.

W rycie trium lectionum należało sprawować liturgię w następujące dni: św. Maura, opata, św. Marcelego papieża i męczennika, św. Pryska, dziewicy, św. Juliana, biskupa, oktawa św. Agnieszki, św. Jerusalena, biskupa i wyznawcy, św. Scholastyki, św. Walentego, biskupa i męczennika, św. Julianny, dziewicy i męczennicy, św. Symeona, biskupa i męczennika, św. św. Magna, Tyburczego i Waleriana, św. Witalisa, męczennika, św. św. Gordiana i Epimacha, męczenników, św. św. Nereusza, Achillesa i Pankratego, męczenników, św. Urbana papieża i męczennika, św. Nikomedego, męczennika, św. św. Marcelina i Piotra, męczenników, św. Bonifacego i jego towarzyszy, św. Medarda i Gildarda, biskupów, św. św. Prymy i Feliciana, męczenników, św. Basilidusa z towarzyszymi, św. św. Cyriaka i Wilita, męczenników, św. św. Marka i Marceliana, męczenników, św. św. Gerwa-

zego i Protazego, męczenników, św.św. Jana i Pawła, męczenników, św. Praksedy, męczennika, św. Apolinarego, biskupa i męczennika, św.św. Abdona i Semena, męczenników, św. Germana, biskupa, św. Stefana papieża i męczennika, św. Donata, biskupa i męczennika, św. Cyriaka, męczennika i jego towarzyszy, św. Tyburczego, męczennika. św. Hipolita, męczennika i jego towarzyszy, św. Rufusa, męczennika, św. Lamperta, biskupa i męczennika, Kleofaśa, ucznia Pańskiego, św.św. Sergiusza i Bakchusa, Demercjusza, męczennika, Translacja św. Augustyna, św.św. Kryspiny i Kryspiniany, męczennic, św. Narcyza, biskupa i wyznawcy, św. Teodora, męczennika, św. Brykczego, biskupa i wyznawcy, św. Chryzogona, męczennika, św. Tytusa, papieża i męczennika.

W najniższym rycie memoria Liber Ordinarius poleca sprawować liturgię w następujące dni: św. Pawła, pierwszego eremity, św.św. Remigiusza i Hilarego, wyznawców, św.św. Marii i Marty, św. Emerenciany, dziewicy, św. Prejekty, męczennicy, św. Brygidy, dziewicy, św. Wedasta i Amanda, biskupów, św. Appollonii, dziewicy, św. Albina, biskupa i wyznawcy, św.św. Perpetuy i Felicyty, św. Atanazego, biskupa, św. Alexandra i towarzyszy, św. Erazma, biskupa i męczennika, św. Bonifacego i jego towarzyszy, św. Albana, męczennika, św. Paulina biskupa, św.św. Processy i Marcjanny, męczenniczek, Translacja św. Marcina, św. Kiliana i jego towarzyszy, św. Krystyny, dziewicy, św. Nazareusza, męczennika, św. Felicjii i jej towarzyszek, św. Oswalda, króla, św. Sykstusa i jego towarzyszy, św. Afry, męczennika, św. Euzebiusza, wyznawcy, oktawa św. Wawrzyńca, św. Heleny, królowej, św. Akapita, męczennika, św. Bernarda, opata, św. Zacheusza, biskupa i wyznawcy, św.św. Feliksa i Adaukta, męczenników, św. Adriana, męczennika, św. Gorgona, męczennika, św. Kunegundy, dziewicy, św.św. Prota i Hiacynta, męczenników, św. Aurelego, biskupa i jego towarzyszy, św. Marcina, biskupa i jego towarzyszy, św. Nikomedego, męczennika, św.św. Remigiusza, Germana i Wedasta, biskupów, św. Leodegara, biskupa i męczennika, św. Franciszka, wyznawcy, św. Marka papieża, św. Sewera, biskupa i wyznawcy, św. Seweryna, biskupa i wyznawcy, św. Kwintyniana, męczennika, św. Cezarego, męczennika, św. Marcina, papieża i męczennika, św. Menna, męczennika, św. Otomara, św. Saturnina, biskupa i męczennika.

3. Kalendarz świętych u bożogrobców w XIV wieku według nyskiego Liber Ordinarius

W okresie przedtrydenckim kościelne kalendarze cechowała duża różnorodność. Do kalendarza poszczególnych diecezji i klasztorów obok świąt ogólnokościelnych, zawartych w kalendarzu rzymskim, włączano również święta lub wspomnienia lokalnych świętych, patronów diecezji, miasta lub

klasztoru. Daje się zauważyć wzajemne oddziaływanie na siebie kultów zarówno sąsiednich prowincji kościelnych, jak i poszczególnych zakonów¹⁵. Dlatego wydaje się celowe opublikowanie kalendarza nyskich bożogrobców zawartego w *Liber Ordinarius*¹⁶. Publikacja ta może być podstawą do studiów porównawczych dla badaczy liturgii innych zakonów, a także dla porównań z kalendarzem diecezji wrocławskiej¹⁷.

Styczeń (Januarius).

1. Circumcisio Domini, duplex.
2. Octava S. Stephani, IX lect.
3. Octava S. Joannis, IX lect.
4. Octava Innocentium, IX lect.
5. Vigilia. Ieiunium.
6. Epifania Domini, duplex.
- 7.
- 8.
- 9.
10. Pauli, primi heremite, memoria.
- 11.
- 12.
13. Octava Epiphaniae, IX lect.; Remigii et Hilarii, conf., memoria.
14. Felicis, conf. III lect.
15. Mauri, abatis, III lect.
16. Marcelli, pap. mart. III lect.
17. Antonii, monachi, IX lect.
18. Priscae, virg. III lect.
19. Marii et Marthae, mart. memoria.
20. Fabiani et Sebastiani, mart., IX lect.
21. Agnetis, virg., semiduplex.
22. Vincentii, diaconi, IX lect.
23. Emerencianae, virg., memoria.
24. Tymothei, episcop. et mart., III lect.

¹⁵ H. Sobeczko, *Liturgia katedry wrocławskiej*, 172.

¹⁶ BUWr I Q 175, k. 1r—6v.

¹⁷ Kalendarz diecezji wrocławskiej z okresu przedtrydenckiego opublikowali dotychczas: H. Grotefend, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, t. 2, cz. 1, 23—28; A. Koenig (Hrsg.), *Das Kalendarium des Breslauer Kreuzstiftes verbunden mit einem Cisiolanus*. Zeitsch. des Ver. f. Gesch. u. Altert. Schles., 7 (1866), 303—343; J. Jungnitz, *Das Breslauer Brevier und Proprium*, Breslau 1893, 38—66; B. Włodarski, *Chronologia polska*, Warszawa 1957, 175—184; H. Sobeczko, dz. cyt., 173—192; F. Wolnik, dz. cyt., 266—275.

25. *Conversio Sancti Pauli, semiduplex; Praeiectionis, mart., memoria.*
- 26.
27. *Juliani, episcop., III lect.*
28. *Octava S. Agnetis; III lect.*
- 29.
30. *Jerusaleni Mathie, episcop. et conf., III lect.*
- 31.

Już w styczniu zauważyć można różne uwarunkowania, które wpłynęły na kształt kalendarza bożogrobców. Widzimy obecność świętych frankońskich: św. Remigiusza (13.01)¹⁸, św. Hilarego (13.01)¹⁹, jak również świętych pochodzenia wschodniego: św. Pawła, pierwszego pustelnika (10.01)²⁰, św. Antoniego, pustelnika (17.01)²¹, czy rzymskiego: św. Feliksa (14.01)²². Wysoką rangę posiadał u bożogrobców dzień św. Agnieszki (21.02) — semiduplex i oktawa (28.01) — III lect.²³

Luty (Februarius).

1. *Ignatii, episcop. et mart., semiduplex; Brigidae, virg., memoria.*
2. *Purificatio S. Mariae. duplex.*

¹⁸ Kult św. Remigiusza z Reims (+ ok. 533 r.) był w średniowieczu bardzo żywy szczególnie na terenie Francji i Niemiec, również w Polsce. Martyrologia wspominały tego świętego w różnych terminach: 13 i 15 stycznia, 1 października, 30 grudnia. Na Zachodzie miesiąc październik nazywano nawet miesiącem Remigiusza, LThK VIII, 1226—1227; H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczny — hagiograficzny*, Kraków 1975, 464—465; T. Silnicki, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca XIV w.*, Warszawa, 1953, 72. W omawianym kalendarzu święto to występuje również w dniu 1 października.

¹⁹ Św. Hilary bp Poitiers (urodził się ok. 315 r., zmarł w 367 lub 368 r.), H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię*, 272.

²⁰ Św. Paweł z Teb (ur. ok. 228 r., + w 341 r.), por. Kajetan, paulin, Św. Paweł pierwszy pustelnik. Kraków, 1927; H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię*, 443; Z. Rozanow, E. Smulikowska, *Jasnogórski obraz „Translatio reliquiae” św. Pawła Pustelnika jako przekaz ikonograficzny do dziejów zakonu Paulinów*, *Nasza Przeszłość*, 30 (1969), 159—179.

²¹ Św. Antoni ur. się ok. 251 r., zmarł w 356 r., por. LThK I, 668—669; J. Morawski, *La legende de St. Antoine Ermite*, Poznań, 1939; J. Mirewicz, *Zapomniani współtwórcy Europy*, Londyn 1976, 27—36; H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię*, 103—104.

²² Św. Feliks z Noli (+ 260 r.), był z pochodzenia Syryjczykiem. Jego grób znajdujący się w Cimilite pod Noli stał się głównym ośrodkiem kultu. Święty czczony był również w Rzymie, gdzie kult rozwinął się szczególnie w bazylice in Pincis. Święty Feliks z Noli wspominany był też pod innymi datami: 15 listopada, 27 lipca, H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię*, 225.

²³ Św. Agnieszka, męczennica rzymska z przełomu III i IV wieku, była jedną z najpopularniejszych świętych starożytności chrześcijańskiej, por. B. Koetling, LThK I, 196—197; H. Fros, E. Sokołowski, *Agnieszka*, w: EK I, 179—180.

3. Blasii, episcop. et mart., semiduplex.
- 4.
5. Agathae, virg. et mart., IX lect.
6. Dorotheae, virg. semiduplex; Vedasti et Amandi. episcop., memoria.
- 7.
8. Helenae reginae, matris Constantini ²⁴
9. Appoloniae, virg., memoria.
10. Scholasticae, virg., III lect.
- 12.
- 13.
14. Valentini, episcop. et mart., III lect.
- 15.
16. Julianae. virg. et mart., III lect.
- 17.
18. Symeona, episcop. et mart., IX lect.
- 19.
- 20.
- 21.
22. Cathedra S. Petri, semiduplex.
23. Vigilia. Ieiunium.
24. Mathiae apost., semiduplex.
- 25.
- 26.
- 27.
- 28.

W miesiącu lutym na uwagę zasługuje oprócz świąt kalendarza ogólnokościelnego, stosunkowo duży kult św. Doroty (6.02)²⁵. Tego dnia liturgię u bożogrobców w Nysie sprawowano w rycie semiduplex. Z Jeruzolimą i ze czcią drzewa Krzyża Świętego związany był kult św. Heleny (8.02)²⁶, a ze

²⁴ Dopisane późniejszą ręką.

²⁵ Kult św. Doroty, dziewicy i męczennicy z III wieku był popularny w średniowieczu zwłaszcza we Włoszech, w Niemczech, Czechach i w Polsce, kult tej świętej szerzyły także zakony, por. J. S w a s t e k, *Dorota*, w: EK IV, 138—139; *Polskie wierszowane legendy średniowieczne*, wyd. S. W i e r c z y ń s k i, W. K u r a s z k i e w i c z, Wrocław 1962, 153—216; H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 187—188.

²⁶ Według tradycji sięgającej IV wieku, w trakcie wykonywanych na polecenie cesarzowej Heleny prac związanych z usuwaniem pogańskich budowli na Golgocie znaleziono krzyż i inne narzędzia męki Chrystusa. Kult św. Heleny oparty na uznaniu jej cnót chrześcijańskich i zasług, rozwinął się w Kościele zachodnim i na Wschodzie, por. K. K u ź m a k, *Helena*, w: EK VI, 645—646; E. Z w o l s k i, *Helena, matka Konstantyna Wielkiego w świetle historii*, ZNKUL 5 (1962) z. 2. 53—76; H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 263—264. Święto św. Heleny widnieje jeszcze w omawianym kalendarzu w dniu 17 sierpnia w stopniu memoria.

Wschodem był kult świętej Apolonii (9.02)²⁷.

Marzec (Martius).

1. Albini, episcop. et conf., memoria.
- 2.
- 3.
4. Translatio S. Wenceslai, semiduplex.
- 5.
- 6.
7. Perpetuae et Felicitatis, virg., memoria. Thomae de Aquino, IX lect²⁸.
- 8.
9. Cirilli et Metodii, episcop²⁹.
- 10.
11. Quadraginta mart., IX lect.
12. Gregorii papae, semiduplex.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
18. Aleksandri episcop. et mart., IX lect.
- 19.
- 20.
21. Benedicti, abbatis, IX lect.
- 22.
- 23.
- 24.
25. Annuntiatio B. Maria V., duplex³⁰.
- 26.
- 27.
- 28.

²⁷ Św. Apolonia, męczennica z Aleksandrii, poniosła śmierć w czasie pogromu, jaki poganie urządzili chrześcijanom pod koniec 248 lub z początkiem 249 roku. Jej kult rozpowszechnił się na Wschodzie, przedostał się na Zachód, żywy był także w pobożności ludowej, gdzie Apolonia uchodziła za orędowniczkę w czasie bólu zębów, por. H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 112—113.

²⁸ Święto św. Tomasza z Akwinu dopisano inną ręką po kanonizacji świętego (kanonizacji dokonał papież Jan XXII w 1323 roku).

²⁹ Dopisano bez podania stopnia święta.

³⁰ Święto dopisane inną ręką.

- 29.
- 30.
- 31.

Stosunkowo niewielka ilość dni poświęcana świętym w tym miesiącu, oraz w następnym, które zwykle były wypełnione treścią okresu wielkopostnego i wielkanocnego wskazuje na pierwszeństwo obchodu tajemnic zbawienia nad kultem świętych. Dużym kultem cieszył się św. Aleksander, biskup Jerozolimy (18.03)³¹. Kalendarz nyskich bożogrobców nie posiada wzmianki o święcie św. Józefa (19.03)³².

Kwiecień (Aprilis).

- 1.
- 2.
3. Ambrossi episcop. et conf. semiduplex.
- 4.
- 5.
- 6.
7. Mariae Aegyptiacae³³
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
13. Magni, Tiburtii et Valeriani, III lect.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.

³¹ Z. Starnowski, *Aleksander*, w: EK I, 323 - 324; H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię*, 81—82.

³² Święto św. Józefa w liturgii rzymskiej występuje od 1479 roku, w niektórych kodeksach śląskich pojawia się wcześniej — święto weszło do kalendarza śląskiego za bpa Przecława z Pogorzeli (1342-1376), por. W. Schenk, *W jaki sposób można ustalić czas powstania* 46; K. Biały, *Kult liturgiczny św. Józefa w Polsce w świetle ksiąg liturgicznych*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, red. M. Rechowicz, W. Schenk, t. 2, Lublin 1976, 33—86; T. Fitych, *Trójca stworzona. Nauka o św. Józefie na Śląsku*, Lublin 1990, 52—56.

³³ Święto dopisane, bez podanego stopnia.

- 19.
- 20.
- 21.
22. Adalberti, episcop. et mart., semiduplex.
23. Georgii, mart., IX lect.
24. Marci evang., semiduplex.
- 25.
- 26.
27. Vitalis, mart. III lect.
- 28.
- 29.
- 30.

Na uwagę zasługuje kult świętego Wojciecha w dniu 22 kwietnia i wysoka ranga tego święta³⁴. W dniu 23 kwietnia czczono św. Jerzego³⁵.

Maj (Maius).

1. Philippi et Jacobi, apost., semiduplex.
2. Sigismundi, regis, IX lect.; Athanasii, episcopi, memoria.
3. Inventio S. Crucis, duplex; Alexandrii et soc. eius, memoria.
4. Quiriaci, episcop. et mart., IX lect.
- 5.
6. Joannis ante portam latinam, semiduplex.
- 7.
8. Stanislai, episcop. et mart., semiduplex.
- 9.
10. Gordiani et Epimachi, mart., III lect.
- 11.

³⁴ Święty Wojciech cieszył się na Śląsku zawsze wielkim kultem. Jego święto spotykamy w najstarszych zachowanych rękopisach liturgicznych, zwykle jednak był to dzień 23 kwietnia, w XVI wieku dzielony razem ze świętym Jerzym, por. W. S c h e n k, *W jaki sposób można ustalić czas powstania*, 46; J. J u n g n i t z, *Das Breslauer Brevier und Proprium*, 67; W. D a n i e l s k i, *Z dziejów kultu liturgicznego św. Wojciecha na ziemiach polskich. Święto ku czci św. Wojciecha*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, 14 (1967), z. 4, 83—111; H. S o b e c z k o, dz. cyt., 178—179; K. Ś m i g i e l, *Święty Wojciech Sławnikowic*, Poznań 1993.

³⁵ O kulcie św. Jerzego w okresie przedtrydenckim zob. J. S w a s t e k, *Przedtrydencki kult św. Jerzego Kapadockiego w diecezji krakowskiej w świetle wezwań kościołów*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 14 (1967), z. 4, 7—26; t e n Ź e, *Proweniencja i rozwój kultu św. Jerzego w Polsce w świetle wezwań kościołów w okresie przedtrydenckim*, Colloquium Salutis, 1 (1969), 107—126.

12. Nerei, Achillei et Pancratii, mart., III lect.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25. Urbani, pap. et mart., III lect.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

W maju w stopniu najwyższym — duplex u nyskich bożogrobców obchodzono święto Znalezienia Świętego Krzyża (3.05). Wysoka godność tego dnia potwierdza cześć jaką otaczano u bożogrobców Krzyż, Grób Chrystusa i najważniejsze tajemnice odkupienia. Czczono również, w stopniu semiduplex świętego Stanisława, biskupa krakowskiego i męczennika (8.05)³⁶. Frankońska była proweniencja kultu św. Zygmunta, króla (2.05)³⁷.

Czerwiec (Iunius).

1. Nicomedis, mart., III lect.

2. Marcellini et Petri, mart., III lect.

³⁶ O kulcie św. Stanisława na Śląsku zob. W. S c h e n k, Kult liturgiczny św. Stanisława; t e n ż e, *Z dziejów kultu liturgicznego św. Stanisława biskupa na Śląsku. Święta ku czci św. Stanisława*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, 4 (1957), z.3, 53—81; t e n ż e, *Zagadnienie zależności kultu św. Stanisława biskupa od kultu św. Tomusza Kantuaryjskiego w świetle śląskich rękopisów liturgicznych*, tamże, z. 1, 73—85.

³⁷ W XIV i XV wieku św. Zygmunt (+ ok. 535 r.) był jednym z najbardziej popularnych świętych w Europie, por. W. S c h e n k, *Kult świętych w Polsce*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, 13 (1966), z. 4, 83, przyp. 55; A. R o j e w s k i, *Zarys kultu liturgicznego św. Zygmunta w Polsce w okresie przedtrydenckim*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, 19 (1967), z. 4, 113—122 oraz w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, red. M. R e c h o w i c z, W. S c h e n k, t. 2, Lublin 1976, 359—399.

3. Erasmi, episcop. et mart., memoria.
- 4.
5. Bonifacii et sociorum eius, memoria.
6. Vincentii, mart., IX lect.
- 7.
8. Medardi et Gildardi, episcop., III lect.
9. Primi et Feliciani, mart., III lect.
- 10.
11. Barnabae, apost., IX lect.
12. Basilidis cum sociis, III lect.
- 13.
- 14.
15. Viti, Modesti et Crescentiae, mart, duplex.
16. Quirici et Julitae, mart., III lect.
- 17.
18. Marci et Marcelliani, mart., III lect.
19. Gervasi et Protasii, mart., III lect.
- 20.
21. Octava S. Viti, IX lect.; Albani, mart., memoria.
22. Decem milium militum, mart., semiduplex; Paulini episcop., memoria.
23. Vigilia. Ieiunium.
24. Nativitas S. Joannis Bapt., duplex.
- 25.
26. Joannis et Pauli, mart., III lect.
- 27.
28. Vigilia; Leonis pap., memoria. Ieiunium.
29. Petri et Pauli, apost., duplex.
30. Commemoratio S. Pauli, IX lect.

W czerwcu obok wysokich rangą święt ogólnokościelnych: św. apostołów Piotra i Pawła (29.06), czy obchodzonego również w randze duplex święta Narodzenia św. Jana Chrzciciela (24.06), głównego patrona katedry i diecezji wrocławskiej³⁸, widzimy w stopniu duplex święto świętych męczenników: Wita, Modesta i Krescencji (15.06)³⁹ i oktawę tego święta obchodzoną jako święto dziewięciolekcyjne (21.06). Zauważyć również trzeba

³⁸ J. Jungnitz, *Die Johannesreliquien in Breslauer Domschatze*, Schles. Pastoralblatt, 29 (1908), 83n; tenże, *Das Breslauer Brevier und Proprium*, 54; T. Silnicki, dz. cyt., 19—25; H. Sobczko, dz. cyt., 138—139.

³⁹ Kult świętych Wita, Modesta i Krescencji, męczenników z czasów prześladowania za cesarza Dioklecjana był żywy na północy Włoch, we Francji, w Niemczech i na terenie Czech, H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię*, 532.

kult św. Medarda, wcześniejszy niż w kalendarzach polskich⁴⁰.

Lipiec (Iulius).

1. Octava S. Joannis Baptistae, IX lect.
2. Processi et Martiniani, mart., memoria.
- 3.
4. Procopi, abbatis, IX lect., Translacio S. Martini, memoria⁴¹.
- 5.
6. Octava Petri et Pauli, IX lect.
- 7.
8. Kiliani et sociorum eius, memoria.
- 9.
10. Rome VII fratrum, III lect.
11. Translatio S. Benedicti, III lect.⁴².
- 12.
13. Margaretae, virg., semiduplex.
- 14.
15. Divisio Apostolorum, semiduplex.
- 16.
17. Allexi, conf., IX lect.
- 18.
- 19.
- 20.
21. Praxedis, virg. et mart. III lect.
22. Mariae Magdalene, semiduplex.
23. Appolinaris, episcop. et mart, III lect.
24. Cristinae, virg., memoria; Vigilia.
25. Jacobi, apost., semiduplex.
26. Annae, matris S. Mariae, semiduplex.
27. Nazarii, mart., memoria.
28. Panthaleonis, mart., IX lect.
29. Marthae, virg., semiduplex; Felicis et sociorum eius, memoria.
30. Abdon et Semen mart., III lect.
31. Germani, episcop., III lect.

⁴⁰ Imię Medard w Polsce poświadczane jest od XV wieku. Kult św. Medarda w średniowieczu był bardzo popularny, H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 411.

⁴¹ Dopisano później: „Udalrici, episcop. et mart”

⁴² Święto dopisane później.

W kalendarzu Liber Ordinarius nyskich bożogrobców w miesiącu lipcu brak święta Nawiedzenia NMP (2.07)⁴³. W wysokim rycie semiduplex sprawowano liturgię w dzień św. Anny, matki NMP (26.07). Jest to kult wcześniejszy niż w kościele powszechnym⁴⁴.

Żywy był kult świętego Aleksego (17.07)⁴⁵, na związek z Francją wskazuje kult św. Germana, biskupa Auxerre (31.07)⁴⁶

Sierpień (Augustus).

1. Ad vincula S. Petri, semiduplex.
2. Stephani, pap. et mart., III lect.
3. Inventio S. Stephani, prothomartiris, IX lect.
- 4.
5. Mariae nivis, semiduplex; Osvaldi regi, memoria⁴⁷
6. Transfiguratio Domini, semiduplex; Sixti et soc., memoria.
7. Donati, episcop. et mart., III lect.; Afrae, mart., memoria.
8. Cyriaci, mart., et soc., III lect.

⁴³ Święto Nawiedzenia NMP wprowadzono do kalendarza w 1389 r.

⁴⁴ Ślady kultu św. Anny na Zachodzie spotyka się w VIII—IX wieku, jego wzrost nastąpił w okresie wypraw krzyżowych, upowszechnił się w XIII—XIV wieku. W całym Kościele święto św. Anny istnieje od czasów papieża Sykstusa V (1471—1484). W niektórych diecezjach na Zachodzie, również w diecezji wrocławskiej święto to przyjęło się na początku XIV wieku. W diecezji wrocławskiej dzień ten otrzymał ryt podwójny (duplex) dopiero w 1509 r., por. W. Danielski, S. Wójcisz, *Anna*, w: EK I, 624—625; W. Schenk, *W jaki sposób można ustalić czas powstania*, 49; B. Piechoła, *Średniowieczne śląskie teksty liturgiczne o św. Annie*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, red. M. Rechowicz, W. Schenk, t. 2, Lublin 1976, 127—165, tenże, *Kult liturgiczny św. Anny na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych*, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*, 2 (1970), 99—130.

⁴⁵ Początek kultu świętego Aleksego na Zachodzie przypada na koniec X wieku. W Polsce kult świętego związany był z benedyktynami, a przede wszystkim ze św. Wojciechem, por. A. Petroni, *Aleksy*, w: EK I, 350—352; S. Vrtel-Wierczyński, *Staropolska legenda o św. Aleksym*, Poznań 1937; *Polskie wierszowane legendy średniowieczne*, oprac. S. Vrtel-Wierczyński, Wrocław 1962.

⁴⁶ Św. German z Auxerre, zmarł prawdopodobnie 31.07.448 r. w Rawennie. Jego kult zapoczątkowały uroczystości pogrzebowe. Grób świętego w Auxerre był jednym z ważniejszych miejsc pielgrzymkowych średniowiecznej Francji, por. K. Kuźmak, *German z Auxerre*, w: EK V, 1003—1004; H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię*, 251; T. Silnicki, dz. cyt., 72.

⁴⁷ Dopisano: „Dominici conf.” Św. Dominik został kanonizowany przez papieża Grzegorza IX w 1234 roku. Na jego święto wyznaczono początkowo dzień 6 sierpnia, zaś po wprowadzeniu święta Matki Boskiej Śnieżnej, 4 sierpnia, por. H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię*, 185. W kalendarzu nyskich bożogrobców umieszczono to święto w dniu 5 sierpnia.

9. Romani, mart., memoria. Vigilia.
10. Laurentii, mart. semiduplex.
11. Tiburtii, mart., III lect.
- 12.
13. Hippoliti, mart. et sociorum eius, III lect.
14. Eusebii, conf., memoria; Vigilia.
15. Assumptio S. Mariae, duplex.
- 16.
17. Octava S. Laurentii, memoria; Helenae reginae, memoria.
18. Agapiti, mart., memoria
- 19.
20. Bernardi, abbatis, memoria.
- 21.
22. Octava assumptionis S. Mariae, semiduplex.
23. Zachei, episcop. et mart., memoria; Vigilia.
24. Bartholomei apost., semiduplex.
25. Translatio S. Hedwigis, IX lect.
26. Translatio S. Adalberti, IX lect.
27. Rufi, mart., III lect.
28. Augustini, episcop., semiduplex.
29. Decollatio S. Joannis Bapt., IX lect.
30. Felicis et Adaucti, mart., memoria.
- 31.

Na uwagę zasługują święta: przeniesienie relikwii św. Wojciecha (26.08)⁴⁸, dziewięciolekcyjne święto przeniesienia relikwii św. Jadwigi (25.08)⁴⁹, i wrocławskie święto Ścięcia św. Jana Chrzciciela (29.08), w randze święta dziewięciolekcyjnego. W miesiącu tym obchodzono w najwyższej randze duplex święto Wniebowzięcia NMP (15.08), z wigilią (14.08) i oktawę tej uroczystości (22.08) jako święto dziewięciolekcyjne.

⁴⁸ Jest to święto pochodzenia czeskiego. W dniu tym obchodzono w Czechach przeniesienie relikwii św. Wojciecha uprowadzonych w roku 1038 z Gniezna do Pragi, por. W. S c h e n k, *W jaki sposób można ustalić czas powstania*, 50; W. D a n i e l s k i, *Z dziejów kultu liturgicznego św. Wojciecha*, 90—111; J. K a r w a s i ń s k a, *Święty Wojciech*, w: *Polscy Święci*, red. J. B a r, t. 11, Warszawa 1987, 23.

⁴⁹ Powstanie święta przeniesienia relikwii św. Jadwigi wiąże się z podniesieniem (elevatio) relikwii św. Jadwigi z grobu i uroczystym przeniesieniu do nowego sarkofagu w trzebnickim kościele. Nastąpiło to w kilka miesięcy po kanonizacji 25 sierpnia 1267 roku, por. S. A r a s z c z u k, *Kult św. Jadwigi w świetle przedtrydenckich wrocławskich ksiąg liturgicznych*, mps., Lublin 1992, 72—80; A. K i e ł b a s a, *Święta Jadwiga Śląska*, w: *Polscy Święci*, red. J. B a r, t. 9, Warszawa 1986, 22—67; t e n ż e, *Święta Jadwiga Śląska*, Warszawa 1990, 83—88.

Wrzesień (Septembris).

1. Egidii, abbatis, IX lect.
- 2.
- 3.
4. Octava S. Augustini, IX lect.
- 5.
- 6.
- 7.
8. Nativitas S. Mariae, duplex; Adriani, mart., memoria.
9. Gorgoni, mart., memoria; Kunegundis virg. memoria.
- 10.
11. Prothi et Hyacinti, mart., memoria.
- 12.
13. Aurelii, episcop. et conf., memoria; Martini episcop. et conf., memoria.
14. Exaltatio S. Crucis, duplex.
15. Octava S. Mariae, IX lect.; Nicomedis, mart., memoria.
16. Passio S. Ludmille mart, semiduplex⁵⁰.
17. Lamperti, episcop. et mart., III lect.
- 18.
- 19.
- 20.
21. Mathei, apost. et evang., semiduplex.
22. Mauritii et sociorum eius, IX lect.
- 23.
24. Conceptio S. Joannis Bapt., IX lect.
25. Cleophe discipuli Domini, III lect.
- 26.
27. Cosmae et Damiani, mart., IX lect.
28. Wenceslai, mart., duplex.
29. Michaelis archangeli, duplex.
30. Jeronimi, presbyteri, semiduplex.

Głównym świętem września był u bożogrobców dzień Podwyższenia Krzyża Świętego (14.09) obchodzony w najwyższym stopniu duplex. W tym samym stopniu obchodzono święta ogólnokościelne: Narodzenie NMP (8.09), Michała archanioła (29.09), również św. Wacława (29.09)⁵¹.

⁵⁰ Dopisano na marginesie: „Eufemiae, virg., memoria”

⁵¹ O kulcie św. Wacława zob. J. J u n g n i t z, *Das Breslauer Brevier und Proprium*, 60; H. S o b e c z k o, *Kult liturgiczny św. Wacława na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 14 (1967), z. 4, 55—81; W. G ł o w a, *Kult św. Wacława w diecezji krakowskiej w świetle przedtrydenckich ksiąg liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne*. mps., Lublin 1974.

Ważnym świętem był dzień męczeństwa św. Ludmiły (16.09), obchodzony w randze semiduplex⁵² i święto św. Hieronima (30.09)⁵³. Zauważyć należy także świętego Idziego (Egidiusza), (1.09), czczonego u bogoborców dziewięciolekcyjnym rytym⁵⁴.

Październik (Octobris).

1. Remigii, Germani et Vedasti, episcop., memoria.
2. Leodegarii, episcop. et mart., memoria.
- 3.
4. Francisci, conf., III lect.
5. Octava S. Wenceslai, IX lect.
6. Abrahae, Isaac et Jacob, patriarcharum, IX lect.
7. Sergii et Bacchi, mart., III lect; Marci, pap. et conf., memoria.
8. Demercii, mart., III lect.
9. Dionissi et sociorum eius, IX lect.
10. Florencii et sociorum eius, semiduplex.
11. Translatio S. Augustini episcop., III lect.
- 12.
- 13.
14. Kalixti, pap. et mart., III lect.
15. Hedwigis, viduae, duplex.
16. Galli, abbatis, IX lect.
- 17.
18. Luce, evang., semiduplex.
- 19.
- 20.
21. Undecim milium virginum, semiduplex.
22. Marci, episcop. et mart., IX lect.; Severi, episcop. et conf., memoria.

⁵² To święto wskazuje na wpływy czeskie na kształt omawianego kalendarza. Kult św. Ludmiły, babki św. Wacława był już podobno żywy na terenie Czech, a szczególnie w praskim kościele św. Jerzego — w miejscu, gdzie znajduje się grób świętej, w XI wieku. Rozwinął się w wieku XII, por. H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 372—373.

⁵³ Por. H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 270—271; J. M i r e w i c z, dz. cyt., 77—85; Y. C h a u f f i n, *Święty Hieronim*, Warszawa 1977.

⁵⁴ W średniowieczu św. Idzi zajmował szczególną pozycję wśród czternastu szczególnie wyróżnionych patronów zwanych świętymi wspomóżycielami. Jego kult rozpoczął się w założonym przez niego opactwie Saint-Gilles, relikwie św. Idziego zabierano ze sobą na wyprawy krzyżowe, do Saint-Gilles wracali krzyżowcy dziękować za szczęśliwy powrót, por. S. B o b e r, *Idzi z Saint - Gilles*, w: EK VI, 1432—1433; t e n ż e, *Kult świętego Idziego w Polsce w świetle wezwań kościołów*, mps., Wrocław 1986; H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 279—280.

23. Severini, episcop. et conf., memoria.
- 24.
25. Crispini et Crispiniani, mart., III lect.
- 26.
27. Vigilia.
28. Symonis et Judae, apost., semiduplex.
29. Narcisci, episcop. et conf., III lect.
- 30.
31. Quintini, mart., memoria; Vigilia.

W miesiącu październiku bożogrobcy czcili w swoim kalendarzu kilku świętych wywodzących się ze środowisk frankońskich. Należą do nich św. Remigiusz (1.10)⁵⁵, św. Leodegariusz (2.10)⁵⁶, św. Gallus (16.10)⁵⁷, święci Kryspin i Kryspinian (25.10), św. Quintinus (31.10). Wśród świętych widoczne są również wpływy nadreńskie, przykładem są święci: Sewer (22.10)⁵⁸ i Seweryn (23.10)⁵⁹. W najwyższym rycie duplex obchodzono u bożogrobców dzień świętej Jadwigi (15.10)⁶⁰.

Listopad (Novembris).

1. Festivitas Omnium Sanctorum, duplex; Cesarii, mart., memoria.
2. Commemoratio animarum, IX lect.
- 3.
- 4.

⁵⁵ Św. Remigiusz urodził się ok. 436 r., zmarł ok 533 roku. Jego ciało spoczywa w katedrze w Reims. Kult świętego był w średniowieczu bardzo żywy, szczególnie we Francji, na terenie Niemiec, również na ziemiach polskich, por. H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 464—465; T. S i l n i c k i, dz. cyt., 72.

⁵⁶ Św. Leodegariusz urodził się około 616 roku, zmarł w 679 lub 680 roku, był biskupem Autun, por. LThK, VI, 958—959; H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 363.

⁵⁷ Był iroszkockim misjonarzem, działał na terenach dzisiejszej Francji i Szwajcarii, por. LThK, IV, 507—508; H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 245—246; o kulcie w Polsce pisał: H. K o w a l e w i c z, *Średniowieczna poezja polskich żaków*, w: *Pamiętnik literacki*, 64 (1973), z. 1, 199—202.

⁵⁸ Św. Sewer uchodzi za dwunastego biskupa Rawenny, por. LThK, IX, 704; H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 482.

⁵⁹ Był mnichem działającym na terenach obecnej Austrii, zmarł w 482 roku, por. J. W o d k a, *Der heilige Abt Severin*, w: *Bavaria Sancta*, Regensburg 1970, 70—83; H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 483.

⁶⁰ Święta Jadwiga urodzona w r. 1174 w Andechs, była małżonką władcy Śląska Henryka Brodatego. Jest ona bardzo zasłużona dla rozwoju kultury duchowej i materialnej Śląska. Zmarła w 1243 roku w ufundowanym przez siebie klasztorze cysterek w Trzebnicy. Jej kult rozwinął się szczególnie po jej kanonizacji, por. J. G o t t s c h a l k, *St. Hedwig, Herzogin von Schlesien*, Koeln-Gratz 1964; W. N i g g, *Święta Jadwiga Śląska*, tłum. S. Frącz, Opole 1991, A. K i e ł b a s a, dz. cyt., S. A r a s z c z u k, dz. cyt.

- 5.
6. Leonardi, conf., IX lect.
- 7.
8. Quatuor coronatorum, III lect.
9. Theodori, mart., III lect.
10. Translatio S. Ludmyle, semiduplex; Martini, pap. et mart., memoria.
11. Martini, Episcop., et conf., semiduplex; Mennae, mart., memoria.
12. Quinque fratrum, semiduplex.
13. Briccii, episcop. et conf. III lect.
- 14.
- 15.
16. Otmari, abbatis, memoria.
- 17.
18. Octava S. Martini, IX lect.
19. Elizabeth, viduae, semiduplex.
- 20.
21. Restitutio brachii S. Joannis Bapt⁶¹.
22. Ceciliae, virg. et mart., IX lect.
23. Clementis, pap. et mart., IX lect.
24. Chrisogoni, mart., III lect.
25. Katherinae, virg., semiduplex⁶².
26. Lini, pap. et mart. III lect.
- 27.
- 28.
29. Saturnini, episcop. et mart., memoria. Vigilia.
30. Andreae, apostoli, semiduplex.

W listopadzie na uwagę zasługuje wielki kult świętej Elżbiety, czczonej 19 listopada w randze semiduplex⁶³, wielka popularność kultu św. Marcina (11.11)⁶⁴ — świadczy o tym wysoka ranga święta (semiduplex) i okta-

⁶¹ Brak rangi tego święta.

⁶² Dopisano: „Sancti Petri Alexandri, episcop. et mart.”

⁶³ Kult św. Elżbiety (urodziła w 1207 r., zmarła 17. listopada 1231 r.) rozwinął się w Europie wkrótce po jej kanonizacji (27.05.1235 r), por. LThK, III, 819—820; J. S w a s t e k, *Elżbieta Węgierska*, kult, w: EK IV, 914—915; t e n ż e, *Życie duchowe świętej Elżbiety i jej kult w Polsce*, w: *Święta Elżbieta niewiasta bogomyślna. Sympozjum ku czci świętej Elżbiety we Wrocławiu 1980 rok*, Rzym 1980, 36—45; J. M a n d z i u k, *Kult świętej Elżbiety na Śląsku*, *Nasza Przeszość*, 55 (1981), 24—44.

⁶⁴ Święty Marcin z Tours cieszył się w średniowieczu stosunkowo wielkim kultem w całej metropolii gnieźnieńskiej, we Wrocławiu i w diecezji wrocławskiej, por. J. J u n g n i t z, dz. cyt., 63—64; W. S c h e n k, *W jaki sposób można ustalić czas powstania*, 51; G. K a r o l e w i c z, *Kult św. Marcina w Polsce do schyłku XVI wieku*, *Studia theol. Varsaviensia*, 8 (1970), z. 1, 421—445; H. S o b e c z k o, dz. cyt., 190.

wa (18.11) w stopniu święta dziewięciolekcyjnego. Zauważyć też warto dzień 21 listopada — "Restitutio brachii S. Joannis Baptistae"⁶⁵. Potwierdzeniem kultu świętej Ludmiły jest kolejne święto jej poświęcone: Translacja świętej Ludmiły (10.11).

Grudzień /Decembris/.

- 1.
- 2.
- 3.
4. Barbarae, virg., semiduplex.
5. Salbae, abbatis, IX lect.
6. Nicolai, episcop., semiduplex.
7. Octava S. Andreae, memoria.
8. Conceptio S. Mariae Virg., duplex.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
13. Luciae, virg. IX lect.
- 14.
- 15.
- 16.
17. Lazarii, episcop. et conf., IX lect.
- 18.
- 19.
20. Vigilia⁶⁶.
21. Thomae apostoli, semiduplex⁶⁷.
- 22.
- 23.
24. Vigilia.
25. Nativitas Domini nostri Jesu Christi, duplex.

⁶⁵ Święta tego nie wymieniają późniejsze kalendarze wrocławskie, (por. J. Jungnitz, dz. cyt., 40—66; H. Sobczko, dz. cyt., 173—192; F. Wolnik, dz. cyt., 266—275) mimo tego, że święty Jan Chrzciciel był głównym patronem katedry, kapituły katedralnej, miasta biskupiego i całej diecezji wrocławskiej, i mimo tego, że katedra posiada relikwie tego świętego (J. Jungnitz, *Die Johannesreliquien in Breslauer Domschatze*, Schles. Patoralblatt, 29 (1908), 83).

⁶⁶ Dopisano inną ręką.

⁶⁷ Dopisano inną ręką.

26. Stephani prothomartiris, duplex.
27. Joannis, apost.et evang., semiduplex.
28. SS. Innocentium, semiduplex.
29. Thomae Cantuar. IX lect.
- 30.
31. Silvestri, papae, IX lect.

W grudniu było mniej dni poświęconych kultowi świętych, ze względu na przypadający w tym miesiącu okres Adwentu i obchód Bożego Narodzenia. Stosunkowo wysoki stopień semiduplex miały święta św. Barbary (4.12)⁶⁸ i św. Mikołaja (6.12)⁶⁹

Analiza czternastowiecznego kalendarza nyskich bożogrobców wykazała wpływ różnych czynników na kalendarz i kult świętych. Wyraźnie widoczny jest wpływ duchowości zakonnej na wysoką rangę świąt, których treścią jest Tajemnica Krzyża i Misterium Paschalne. Dowodem tego są nie tylko bardzo uroczyste obchody Triduum Paschalnego, ale również pozostałych świąt związanych z Krzyżem Chrystusa: Podwyższenie Krzyża Świętego (14.09), Znalezienie Krzyża Świętego (3.05), św. Heleny (17.08 i 8.05). Zauważyć można także wpływ liturgii jerozolimskiej — miejsca powstania i pierwotnej działalności Stróżów Grobu Pańskiego np. dziewięciolekcyjne święto św.św. patriarchów Abrahama, Izaaka i Jakuba (6.10), św. Anny (26.07), św. Pawła, pierwszego pustelnika (10.01). W kalendarzu bożogrobców widzimy też cały szereg kultów pochodzących z terenów frankońskich np. św. Remigiusz (13.01 i 1.10), św. Hilary (13.01), św. Zygmunt (2.05), św.św. Wit, Modest i Krescencja (15.06), św. German (31.07), św. Leodegariusz (2.10), św. Marcin (11.11), czy nadreńskich np. św. Dorota (6.02), św. Sewer (22.10), św. Seweryn (23.10). Przynależnością Nysy do wrocławskiej diecezji, a wraz z nią do prowincji gnieźnieńskiej tłumaczyć należy obecność i stosunkowo wysokie stopnie kultów śląskich np. św. Jadwigi (15.10), translacja św. Jadwigi (25.08), Narodzenie św. Jana

⁶⁸ Święta Barbara czczona była jako patronka dobrej śmierci. Czczona była w całym chrześcijańskim świecie, a szczególnie we Flandrii, Nadrenii, Austrii, Czechach, na Pomorzu i Śląsku, por. J. G ó r e c k a, *Barbara*, kult, w: EK II, 14—17; R. A d a m s k i, *Der Barbarakult in Schlesien*, Breslau 1939; J. G ó r e c k a, *Kult liturgiczny świętej Barbary w diecezji krakowskiej do końca XVI wieku*, w: *Studia z dziejów liturgii*, red. M. R e c h o w i c z, W. S c h e n k, Lublin 1976, t. 2, 297—355.

⁶⁹ Kult świętego rozwija się w IX wieku w Rzymie, pod koniec X wieku w Niemczech, w następnych wiekach we Francji i w Anglii. Św. Mikołaj na Zachodzie uznawany był za jednego z czternastu wspomóżycieli, por. LThK VII, 995; H. F r o s, F. S o w a, *Twoje imię*, 417—418.

Chrzcziciela (24.06), Ścięcie św. Jana Chrzcziciela (29.08), św. Wincentego (22.01), św. Stanisława bpa (8.05), św. Wojciecha (22.04), czy wpływów czeskich np. św. Wacława (28.09), męczeństwo św. Ludmiły (16.09), translacja św. Ludmiły (10.11), translacja św. Wojciecha (26.08).

Podkreślając wpływy różnych czynników na kształtowanie się kalendarzy w wiekach średnich pamiętać należy, że szczególnie w średniowieczu, święci stawali się wspólną własnością całego chrześcijaństwa, niezależnie od miejsca ich pochodzenia, niezależnie od miejsca powstania ich kultu, niezależnie od uwarunkowań politycznych i narodowościowych.

W badaniach dziejów diecezji wrocławskiej, jej przedtrydenckiej liturgii, w opracowaniach mówiących o kształtowaniu się wrocławskiego kalendarza i wrocławskiego proprium podaje się przykłady wpływu i współzależności od sąsiednich prowincji kościelnych i znaczniejszych zakonów. Wymienia się najpierw benedyktynów, wielką rolę przyznaje się premonstratensom, sprowadzonym do Wrocławia za czasów biskupa Waltera (1149 — 1169)⁷⁰, zauważa się wpływy augustianów i zakonów żebraczych⁷¹. Kalendarze zakonne, a szczególnie ich ważniejsze obchody liturgiczne, niewątpliwie miały wpływ na kształtowanie się pobożności wiernych. Biorąc pod uwagę stosunkowo szeroki zasięg terytorialny bożogrobców, ich obecność nie tylko w Nysie, ale również w Raciborzu, w Bytomiu, Dzierżoniowie i Ząbkowicach Śląskich, należałoby uznać również ich wpływ na kształt kalendarza i liturgii diecezji wrocławskiej w okresie przedtrydenckim.

⁷⁰ T. S i l n i c k i, dz. cyt., 35—40; H. S o b e c z k o, dz. cyt., 70.

⁷¹ H. S o b e c z k o, dz. cyt., 195—196.